

Jean-Paul Sartre (1905-1980)

* Άρθρο του *Michele Rago*, «*Rinascita*», 25
* Απριλίου 1980, σελ. 25-57

Μετάφραση: Μπέττυ Βακαλοπούλου

Οι άστοι «*κάνουν κάθε μέρα την τουαλέτα της ψυχής τους*». Στην άγορά των ιδεών, των πιστεύω, των κοινότοπων πεποισήσεων, οι άστοι βρίσκουν έτοιμα προϊόντα για να σώσουν την ψυχή τους· ακόμα και για να την όμορφύνουν, όπως ή αισθητική χειρουργική όμορφαίνει τά παραμορφωμένα πρόσωπα. Έτσι διαμορφώθηκε με τον καιρό μιά φιλοσοφία, μιά λογοτεχνία, μιά θρησκεία, άλληλέγγυες στο να παρηγορούν και να καλύπτουν άσχήμες και κρίση των αξιών, στο να πουλάνε ψεύτικη συνείδηση. Αυτό τον «*άπελευθερωτικό*» διάλογο άνοιξε ό Σάρτρ ήδη από τά έφηδικά του χρόνια, μέσα σε μεταστροφές, σε μεταπτώσεις, σε αντίφάσεις. Πρώτος του στόχος οι πανεπιστημιακοί του δάσκαλοι, οι ιδεαλιστές ή έπιστημονιστές φιλόσοφοι: 'Ο Μπουτρού, ό Μπεργκσόν, ό Μπλοντέλ, ό Μπρουνσβίγκ πού κυριαρχούσαν στή γαλλική σκέψη στίς αρχές του αιώνα μας. Αυτοί οι ίδιοι πού ό Πώλ Νιζάν, φίλος και συνομήλικος του Σάρτρ, άποκάλεσε με όργη κι' άηδία «*μαντρόσκυλα*» τής κυρίαρχης άστικής τάξης. 'Η άποκάλυψη ξεπερνά στον Σάρτρ τίσ προσωπικές τοποθετήσεις: 'Οχι μόνο άλλ' αντιμετωπίζοντας τες ό Σάρτρ άποφασίζει να βρει τίσ ρίζες τους. Γι' αυτό τό λόγο ένα βιβλίο σαν τίσ «*Λέξεις*» πού γράφτηκε τό 1954 καί δημοσιεύτηκε, ύστερ' από ούσιαστικές αναθεωρήσεις, δέκα χρόνια άργότερα, θαρρώ πώς είναι άποφασιστικό για τήν κατανόηση του Σάρτρ. Κι' όχι μονάχα του Σάρτρ. 'Ως προς τή μεθοδολογία τής έρευνας είναι τό προανάκρουσμα στο «*Ό ήλίθιος τής οίκογένειας*» (1971-72) δηλαδή στους τρεις μεγάλους τόμους για τον Φλωμπέρ. 'Ακόμα εκεί μέσα συναντάς τους άπότηχους του Μπωντλαίρ, των δοκιμίων για τον Καμύ, για τον Μερλώ-Ποντύ, για τον Τιντορέττο, για όλες τίσ άμέτρητες φυσιογνωμίες πού ό συγγραφέας μελέτησε τόσο στα προσωπικά τους χαρακτηριστικά όσο και στίς ιδέες τους, δείχνοντας μιά σπάνια, μοναδική θά έλεγα, ικανότητα κατανόησης και περιγραφής των άλλων και συνάμα λιτότητας.

«*Οί λέξεις*» είναι ένα κείμενο αὐτοβιογραφικό: τό χαρακτηρίζουν ή κεφατή ειρωνεία πού καμιά φορά γίνεται σκληρότερη, οι αυτοκριτικοί τόνοι, ή ικανότητα να κρίνει τον εαυτό του, άπομακρύνοντάς τον, σαν αντικείμενο. Τό βιβλίο δέν προχωρεί πέρ' από τά παιδικά χρόνια και τήν έφηβεία. 'Η συνείδηση, πού ό Σάρτρ ύποσχέθηκε, δέν ήρθε ποτέ. Δηλαδή «*Οί λέξεις*» δέν πάνε πού πέρα από εκείνη τήν ήλικία πού ό Ρουσσώ κι' ό κοινός νους χαρακτηρίζουν «*χαμένο παράδεισο*» τής άθωότητας. Νά όμως ένα τρομερό παιδί, άγαπημένο και χαϊδεμένο, πού άμέσως μαθαίνει να παίζει θέατρο μέσα στο άνετο άστικό καταφύγιο, στο σπιτικό των παιπούδων όπου ή

μητέρα του επέστρεψε για λόγους επιβίωσης, όταν χήρεψε. Νά ένα παιδί πού μεγαλώνει μέσα στους άστικούς όρίζοντες έστω κι αν πρόκειται για άστους ξεχωριστούς, για διανοούμενους κι όχι για τήν άστική τάξη των όργανωμένων συμφερόντων, του έμπορίου, τής πολιτικής. Μέσα σ' ένα σπιτικό, όπου τά βιβλία άφθονούν και μαζί με τά βιβλία οι ιδέες, οι παραδόσεις. Κι' οι συζητήσεις για τίσ ιδέες και τίσ παραδόσεις. Νά πού από εκείνο τό παιδί ώριμάζει ό άνθρωπος πού άποσχίζεται από τήν τάξη του, τής άντιμιλά, καταγγέλλει τήν ισχύ και τίσ αυθαιρεσίες τής, τήν βία, τους κοφρομοισμούς, τίσ άνοχές· πού στρέφει τήν προσοχή του στίς εργατικές συνουκίες, στα γκέττο, στίς χώρες όπου ή βία έχει διαστάσεις δραματικές. Κι από τήν άλλη μεριά, να τό παιδί πού ψάχνοντας εκείνα τά βιβλία προικίζει τον εαυτό του με εύλυγισία και άμεσότητα στή χρήση των λέξεων. Μόλις προφταίνει να χαρεί και, γυρίζοντας σελίδα, ανακαλύπτει τό άνάποδο. Παρατηρεί πόσο είναι διφορούμενη ή λέξη. Αυτό τό μέσο επικοινωνίας, αυτή ή άπόπειρα καθαρότητας είναι χειραγωγημένη για να ύπηρετήσει τήν έξουσία. Μέσα τής έχουν συσσωρευτεί άπανωτά στρώματα τελετουργικής ψευτιάς κι άνόητης συμβατικότητας. Οι λέξεις άπομονώνουν τους ανθρώπους. Και τήν ίδια ώρα τους δομούν. Τους μαθαίνουν τήν ύποταγή σε άπολιθωμένα μοντέλα. Δέν είναι σημεία ούδέτερα όπως ισχυρίζονται οι γλωσσολόγοι. Έχουν έξουσία. Είναι πράξεις, έργειρήματα, έπιλογές. 'Από δω ξεκινά αναμφίβολα ή ανάγκη να μετατρέψουμε τίσ λέξεις σε κουδάρι τής 'Αριάδνης μέσα στο Λαβύρινθο. 'Από δω ξεκινά για τον Σάρτρ, εκείνη ή έξω από κάθε μέτρο επιθυμία να γράφει άσταμάτητα, χωρίς άνάπαυλα, καθημερινά, τό ένα έργο μετά τό άλλο για τά πάντα: θέατρο, διηγήματα, ρομάντσα, βιογραφικά σκίτσα, δοκίμια φιλοσοφικά, αισθητικά, πολιτικά.

Είναι αὐτονόητο πώς δέν φιλοδοξούσε να οικοδομήσει ένα σύστημα. Αυτό πού έκανε ήταν μιά *έρευνα*, αλλά δέν είναι τόσο φανερό. Παρά τά άμφίβολα σημεία, τίσ διαφωνίες, τίσ διαμαρτυρίες, ό αναγνώστης συναρπάζεται. 'Ανάμεσα στους σύγχρονους συγγραφείς είν' εκείνος πού αναγκάζει τό δεκτικό αναγνώστη να συζητήσει, να έπιχειρηματολογήσει, χωρίς να του έρεθίζει τά ένστικτα και τά γούστα. Κι αυτό δέν όφείλεται μονάχα στήν καθαρότητα, όσο κι αν είναι αλήθεια πώς ή γλώσσα πού κατόρθωσε να κατακτήσει είναι άπελευθερωμένη από τήν κρούστα τής καλλιέπειας του τύπου «*Νέα Γαλλική Έπιθεώρηση*» και πλησιάζει μοντέλα προσιτά, διαλεκτικά, κατανοητά άπ' όλους. Κι όμως βασίζεται σ' ένα λεξιλόγιο πάμπλουτο και άσυνήθιστο, κι όμως χρησιμοποιεί δύσκολες μεταφορές. 'Αλλά έχει ρυθμό, άποκαλύπτει μέσα στο ρυθμό, μέσα στή σβελτάδα, μέσα στίς έμμονές τους, τό χάρισμα τής «*καθαρότητας*». Μπορεί κανείς να μείνει κλεισμένος μέσα στον όρίζοντα λέξεων ψεύτικων πιστεύοντάς τες για' αληθινές. Τό να διασχίσεις τήν όμίχλη των λέξεων ή να μείνεις μέσα είναι ζήτημα έπιλογής. Ζήτημα έλευθερίας. 'Αφού κι όσο ακόμα κλείνεται μέσα σε φόρμες θολές «*ό άνθρωπος είναι καταδικασμένος στήν έλευθερία*». Αυτή ή διατύπωση μπορεί να φανεί παραδοξολογία· κι ίσως να είναι παραδοξολογία όπως εκείνες του Ντιντερό, ένα άλμα για να φτάσουμε σε κάποιο κόκκο γνώσης. 'Η έλευθερία σου δίνεται μέσα σ' ένα κόσμο πού σε χειραγωγεί, συχνά σε καταστρέφει. 'Όμως ή άνάλυση του Σάρτρ έχει τήν άφετησία τής σε προβληματικές πού έχουν

σχέση με τό είναι. Είναι ανάλυση *οντολογική* όχι *ιστορική*, τουλάχιστο ως ένα βαθμό. Από τὰ ενδιαφέροντα του Σάρτρ δέν αποκλείεται ὁ «*ἐξωτερικός*» κόσμος. Ίσα-Ίσα ἡ προβληματική του ξεκινᾶ ἀπό μιάν ἰδέα – ἄξονα ἐμπνευσμένη ἀπό τόν ὠρικο Μονταίν: Τό ἄτομο ἐπαναλαμβάνει ὀλόκληρη τήν ἀνθρώπινη κατάσταση. Ἡ καλύτερα, ὅπως θά γράψει στήν «*Κριτική τῆς διαλεκτικῆς λογικῆς*» (1960) ὑπάρχει «*ἀμοιβαίότητα προοπτικῶν ἀνάμεσα στή ζωὴ τοῦ ἐνός καί στήν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας*».

Εἶναι λοιπόν μιὰ ἰδέα πού ζυμώνεται χρόνο με τό χρόνο, ἀπό τήν ἐποχὴ πού γράφει «*Τό εἶναι καί τό μηδέν*» (1943) τό πρῶτο μεγάλο φιλοσοφικό ἔργο μέσα σέ συνθήκες ἀδιάκοπου διάλογου μέ τόν Χάιντεγκερ καί μέ τή φαινομενολογία τοῦ Χούσερελ, μέ τούς φιλόσοφους πού τόν ἐστρεψαν στή σκέψη γύρω ἀπό τό ἐσωτερικό ἐγώ. Προβάλλει ὁ προσδιορισμός τῆς *συνείδησης*, ὅχι σάν αἴσθημα ἢ συγκινησιακή στιγμή πού προέρχεται ἀπ' ἔξω, ἀλλά σάν ἐνεργὴ στιγμή (γιά τόν ἑαυτό της) τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς, ἀπελευθερωμένης ἀπό τό κατάντημα σέ ἀντικείμενο ἢ σέ οὐσία (*καθ' ἑαυτήν*) τῆς παραδοσιακῆς ψυχολογίας: «*ὁ ἄνθρωπος πρέπει ν' αὐτοδημιουργηθεῖ μέσ' ἀπό τή ζωὴ καί τίς πράξεις του, ἀφοῦ στόν ἄνθρωπο καί μόνο στόν ἄνθρωπο ἡ ἕπαρξη προηγείται τῆς οὐσίας*». Ἄρα ἡ συνείδηση ταυτίζεται μέ τήν ἐλεύθερη πράξη, μέ τήν *ἐκ προθέσεως* πράξη. Ὅχι φυσικά πῶς ὁ καθένας μπορεῖ νά κάνει ὀ,τιδήποτε, ὅπως τόν ἀντέκρουσαν. Μέσα στίς ἐκ προθέσεως ἐκδηλώσεις της ἢ συνείδηση, τό ἐγώ, λογαριάζεται μέ τόν περιγυρό του. Αὐτό εἶναι πού ὁ Σάρτρ ὀνόμασε *κατάσταση*: «*ὁ ἄνθρωπος εἶναι πάντα σέ κάποια κατάσταση*».

Εἶναι γεγονός ὅτι ἀπό τή θεώρηση τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στά λογοτεχνικά καί στά φιλοσοφικά του ἔργα τῆς δεκαετίας 1930–1940 βγαίνουν δύο κεντρικές ἰδέες ἢ δύο κατευθύνσεις ἀναζητήσεων. Ἡ μιὰ εἶναι γιά τίς λέξεις πού διαμορφώνουν καί κλείνουν (ἀλλοτριώνουν) τό ἄτομο. Τό ἀπωθοῦν ἀπό τήν καθολικότητα, τήν οἰκουμενικότητα τῶν σχέσεων. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ περίπτωση πού περιγράφεται στήν «*Παιδική ἡλικία ἐνός ἀρχηγού*», μελέτη γύρω ἀπό τή διαμόρφωση τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητας ἐνός νεαροῦ φασίστα, ἀπό τή συλλογὴ «*Ὁ τοίχος*» (1936–1939). Ἡ ἄλλη εἶναι ἐπικεντρωμένη στήν πραγματικότητα τῶν ἄλλων. Ἡ τελικὴ φόρμουλα τοῦ «*Huis Clos*» («*Μέ κλειστὲς πόρτες*» 1945) ἴσως τοῦ πῶ πετυχημένου θεατρικοῦ ἔργου του: «*Ἡ κόλαση εἶναι οἱ ἄλλοι*».

Ἀναμφίβολα ὁ Σάρτρ συντελεῖ στή διερεύνηση μιᾶς διάστασης ἀντικειμενικῆς, συλλογικῆς, ἱστορικῆς, ξεκινώντας ἀπό ἓνα πλῆγμα ὑποκειμενικῶν συλλήψεων. Κάνει τή διαδρομὴ πού ξεκινᾶ ἀπό τήν πολεμικὴ στήν ψεύτικη λογικὴ τοῦ ἰδεαλισμοῦ, τῶν καρτεσιανῶν, τοῦ ἐμπειρισμοῦ – ὀφελισμοῦ τῆς ἀστικῆς κουλτούρας καί πού τόν ὀδηγεῖ στήν *κριτικὴ συνείδηση*, κι ἔρχεται ἡ «*Ναυτία*» (1938), τὰ πέντε διηγήματα τοῦ «*Τοίχου*», τὰ πρῶτα θεατρικά ἔργα τοῦ μεταπολέμου, νά ἐκφράσουν αὐτὴ τὴ διαδομὴ. Ἀλλά, ὅπως εἶδαμε, ὁ Σάρτρ ἔχει μάθει ἀπό μικρὸς νά διαμαρτύρεται, νά προδίνει τόν ἑαυτό του. Στό δοκίμιο γιά τόν Νιζάν θυμᾶται τὰ παιδικὰ χρόνια μέ ἓνα ἀπόφθεγμα: «*Πρὶν ἀπό ὀ,τιδήποτε ἄλλο ὑπάρχει προπαντός ἡ ἄρνηση*». Ὅμως δέν ἀπαρνιέται τήν ἄλλη κεντρικὴ ἰδέα. Αὐτό πού προσπαθεῖ νά ἐντοπίσει εἶναι πῶς γίνεται δυνατὴ μιὰ οἰκουμενικότητα θετικὴ (ὀχι ἰδεαλιστικὴ, εἴτε μέ ψεύτικες λέ-

ξεις) στίς σχέσεις. Νά γιατί ἀπό τήν πολιτικὴ ἀδιαφορία τῆς δεκαετίας τοῦ '30 μεταφέρεται στή δικιά του, ἰδιάζουσα ἀντίληψη τῆς ἐνταξῆς. Μέσα στή διφορούμενη ἀντιστροφή τους οἱ «*Λέξεις*» περιορίζονται στό νά ὀνοματίζου· ἀκόμα χειρότερα ἐξαπατοῦν. Ἡ ἀλήθεια εἶναι μιὰ, ὀμως ἔχει θρυμματισεῖ στό ἄπειρο. Ἀνάγκη νά ξανακαλύψουμε τίς λέξεις. Γιά νά γίνουμε ἀντιληπτοί: Ἡ Σιμόν ντέ Μπωδουάρ ἀναφέρει μιάν ἡμερομηνία κι ἓνα συμβάν γιά τὴ «*στροφή*» πρὸς τήν πολιτικὴ. Εἶμαστε στό 1938 στή Συνθήκη τοῦ Μονάχου. Οἱ ἀστικές δημοκρατίες ἐνδίδουν καί σταυρώνουν τὰ χέρια μπροστά στό φασισμό. Τό ἱστορικὸ μέλλον τῆς Εὐρώπης καί τοῦ κόσμου εἶναι ὑπό μεσεγγύηση. Αὐτὴ εἶναι ἡ στιγμή τῆς «*ἀφύπνησης*». Ὑστερα ἔρχεται ἡ ἐμπειρία τῆς ναζιστικῆς κατοχῆς. Δέν μένει πιά καιρὸς σκέψης γιά τὴ *ναυτία*, ἐμμονῆς στήν ἄρνηση, σέ μιὰ στάση κριτικὴ. Ἐρχετο ὁ καιρὸς τῆς ἐπέμβασης. Τὰ βασανιστήρια πού περιμένουν τό φυλακισμένο ἀντιστασιακό, εἶναι τό θέμα πού τόν ἀπασχολεῖ ἐκείνη τὴ στιγμή. Μιὰ κατάσταση τόσο τρομαχτικὴ εἶναι τάχατες κι αὐτὴ μιὰ «*καταδίκη στήν ἐλευθερία*»; Ναι, ἂν ἡ συνείδηση δέν τόν ἔχει ἐγκαταλείψει. Τό νά ὑφίσταται βασανιστήρια ἀφήνει ἀκόμα ἓνα περιθώριο *ἐλευθερίας*. Ἐνα δίλημμα. Μπορεῖ νά τοῦ κάνει νά τόν κατακρεουργήσουν σωμαίνοντας ἢ νά ὑποταχτεῖ στόν ἐχθρὸ προδίνοντας τούς συντρόφους. Ἐπιλέγοντας τό θάνατο παίρνει, ὀχι μονάχα γιά τόν ἑαυτό του, τόν κοινὸ δρόμο τῆς ἱστορίας τῆς ἐλευθερίας. Ἡ λέξη *ἐλευθερία* ἀποχτᾶ περιεχόμενο. Δέν εἶναι πιά ἓνα ὀνομα πού μπορεῖς νά γράψεις γιά τό κάθε πράγμα, ὀπως στό πασίγνωστο λυρικό ποίημα τοῦ Ἐλύαρ. Εἶναι προπαντὸς παρυσία μπροστά στούς ἄλλους, ὀρση γιά νά κάνει τὴν ἐλευθερία μιὰ κατάσταση, ὀχι μόνο ἄξια. Κι αὐτὴ εἶναι μιὰ ὀριακὴ περίπτωση, ἢ κάθε πράξη γιά νά εἶναι, ὀχι μονάχα στό ὀντολογικὸ ἀλλά καί στό ἱστορικὸ (οἰκουμενικό) ἐπίπεδο, μιὰ πράξη ἐλευθερίας, ὑπόκειται στήν ἴδια διαλεκτικὴ.

Σ' αὐτὲς τίς κεντρικὲς ἰδέες ἀναφέρονται τ' ἀντιπροσωπευτικὰ παραδείγματα πού ὁ Σάρτρ φέρνει στό προσκήνιο στή σειρά τῶν τριῶν ἀφηγημάτων τῆς σειράς «*Οἱ δρόμοι τῆς ἐλευθερίας*» (1945–1949), ὀπου μέσα στόν περίγυρο τοῦ πολέμου, τῆς κατοχῆς, τῆς ἀντίστασης, προσδιορίζονται οἱ ἐπιλογές τοῦ καθενός: τῶν ἀδιαφορῶν πού κυκλοφοροῦν μέ ἡσυχὴ συνείδηση, ἐκείνων πού φτάνουν ὀς τήν κριτικὴ ἐπίγνωση, ἐκείνων πού περᾶνε στή ὀρση: πού «*ἐντάσσονται*». Στόν ἴδιο περίγυρο μπορεῖς νά προσδιορίσεις τήν ἀντίστοιχη λειτουργία τοῦ διανοοῦμένου. Δέν μπορεῖς νά κρίνεις τήν «*ἐνταξῆ*» μέ τὰ μάτια τῶν αἰῶνων πού πέρασαν. Στόν ἀρχαῖο κόσμο, ἡ κουλτούρα εἶναι ἔργο ἀνθρώπων πού τεμπελιάζοντας τήν καλλιέργου καί τήν μετατρέπουν σέ αὐτόνομη ἄξια, ἀποσπασμένη ἀπό τήν παραγωγή τῶν ὀλικῶν ἀγαθῶν· αὐτὴ ἡ τελευταία ἔχει ἀνατεθεῖ στούς δούλους. Στόν ξέφρενο ὀφελισμό τοῦ ἀστικοῦ σύμπαντος, ἡ κουλτούρα εἶναι προπαντὸς ἔρευνα τεχνικῆς κυριαρχίας κι ἐκμετάλλευση τῶν ἄλλων μέ καινοῤργιες μορφές δουλείας. Ἐτοἱ ἀπὸ «*οἰκουμενικὴ τάξη*» τοῦ 18ου αἰῶνα ἢ μουρτζουαζία ἔχει γίνεῖ τάξη πού διασπᾶ. Ἡ οἰκουμενικότητα τῶν ἐπιδιώξεων ἔχει μετατεθεῖ στούς καταπιεσμένους. Ἡ παλιά Γνώση ἔχει γίνεῖ ἀποσπασματικὴ, κατακομματιασμένη ἀκόμα καί στίς ἴδιες τίς «*ἀνθρώπινες*» ἐπιστήμες.

«*Ἄν ἡ ἀλήθεια εἶναι μιὰ* – παρατηροῦσε ὁ Σάρτρ στό δοκίμιο γιά τόν Μερλώ-Ποντύ – *πρέπει, ὀπως εἶπε ὁ Ζίντ γιά*

τό Θεό, νά τήν ἀναζητήσουμε ὄχι ἄλλοῦ παρά παντοῦ. Τό κάθε κοινωνικό προϊόν, ἡ κάθε στάση, ἡ πιό ἰδιωτική κι' ἡ πιό δημόσια, δέν εἶναι παρά ὑπαινικτικές ἐνσφαικώσεις της. Ἐνα ἀνέκδοτο ἀντανιακῶ μίαν ἐποχή ὅσο κι' ἓνα πολιτικό σῆνταγμα... Ὁ Μερλώ μέ θεωροῦσε αἰσιόδοξο: ἤμουν ἄριστ' σῆγορος ὅτι ἔπληρξε παντοῦ νόημα: Θά μποροῦσα ν' ἀπαντήσω ὅτι τό νόημα τοῦ μῆ νοήματος ὑπάρχει, κι' ὅτι σέ μᾶς ἔπευτε τό πρῶτος νά τό ἀναζητήσουμε».

Νόημα καί μῆ νόημα, τό εὐνοούμενο θέμα τοῦ Μερλώ-Ποντιύ. Ὅμως ὁ Σάρτρ ἐπιδιώκει νά δώσει περιεχόμενο στίς λέξεις: κι' αὐτό πάει πιό πέρα ἀπό τήν ἀπλή ἀναζήτηση τοῦ νοήματος, ἀπό τό ἀπλό φιλολογικό ἢ γλωσσικό ἐγχείρημα τῆς μετάθεσης ἀπό τό πεδίο τῶν ἐννοούντων στό πεδίο τῶν ἐνοιῶν κι' ἀντίστροφα. Τό παιχνίδι τῶν προσώπων καί τῶν προσοπειῶν. Τώρα πού πέθανε, ὁ Σάρτρ μᾶς φαίνεται, μέσα στήν προσωπικότητά του τοῦ μεγάλου συγγραφέα, ὁ λιγότερο φιλόλογος τοῦ αἰῶνα. Γι' αὐτό καί φαντάζει λίγο παράξενα αὐτό τό γύρω-γύρω ὄλοι, φιλόλογων καί φιλοσόφων ἰδεαλιστῶν καί τέως μαρξιστῶν, ἀκόμα καί τῶν μαρξιστῶν, γύρω ἀπό τή μνήμη του. Ὅλοι ὅσοι ἔχουν χάσει τήν ἰκανότητα μᾶς συγκεκριμένης κρίσης, ὄλοι νά τοῦ καταμαρτυροῦν ὅτι δέν ἦταν καθόλου «μεγάλος», οὔτε σάν συγγραφέας, οὔτε σάν θεατρικός συγγραφέας, οὔτε σάν φιλόσοφος.

Τίποτ' ἄλλο παρά ὁ ἑαυτός του: ὁ Ζάν-Πὼλ Σάρτρ. Ἄν μποροῦσε νά τοῦς ἀκούσει θά χαιρόταν. Ἀναμφίβολα ὁ Σάρτρ δέν εἶναι ἓνας θεωρητικός τῆς πολιτικῆς. Δέν μπορεῖ νά πάρει τή θέση του δίπλα στόν Μακιαβέλλι ἢ στόν Μοντεσκίε ἂν κι' ἔχει τό ἀνάστημά τους. Ὅμως ὁ Μακιαβέλλι κι' ὁ Μοντεσκίε ἀντλούσαν ἀπό μιά παράδοση διαμορφωμένη, κι' ἀνίχνευαν τήν καινούργια πραγματικότητα τῶν ἐποχῶν τους, βασισμένοι σέ κινήματα ἤδη ξεκαθαρισμένα κι' ὡς ἓνα βαθμό πραγματοποιημένα: τήν ἀνοδο τοῦ κρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ ἢ τήν ἀνοδο τῆς ἀστικῆς τάξης στήν ἔξουσία. Ὁ Σάρτρ εἶναι ἀπό κείνους πού στόν καιρό μᾶς προσέγγισαν τή ρευστή πραγματικότητα τῶν καταπιεσμένων· τοῦ βιομηχανικοῦ ἐργάτη, καταδικασμένου στίς ἀλυσσιδές του, ἢ τοῦ ἀνθρώπου πού ὑφίσταται τήν ἀποικιοκρατία τριῶν ἡπείρων. Ἀνθρώπων βυθισμένων στή δουλεία, πεινασμένων, κάτω ἀπό τή στρατιωτική καί οικονομική ὑπεροχή τῆς Δύσης. Ἐνα λογοτεχνικό ἔργο, ἢ ἀτομική παρέμβαση κάποιου διανοούμενου, κάτι εἶναι καί δέν εἶναι τίποτα. Πρέπει νά ἐνωθούμε, νά βροῦμε ἀλληλεγγύη μέσα στήν ἐλευθερία, τήν οἰκουμενικότητα πού ἔχει ἀνάγκη ὁ κόσμος. Γιὰ τό πιό ὄνομαστο ρομάντο του τῆ «Ναντία» θά πει: «δέν διαραίνει σ' ἓνα κόσμος πού πεινά». Γι' αὐτό ὁ Σάρτρ στραφῆκε στά κινήματα· ἀκολούθησε, ὑποστήριξε, ἐνθάρρυνε τὰ ἀπελευθερωτικά κινήματα κάθε χώρας ὅπου, ὅπως αὐτός τὰ ἐρμήνευε καί τὰ ἐννοοῦσε, ἐκδηλωνόταν ἢ εὐφύια μᾶς πράξης ἐλευθερίας. Τῆς Ἀλγερίας. Τοῦ Βιετνάμ. Τῶν Ἀφρικανικῶν χωρῶν. Τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς. Καί τοῦ φοιτητικοῦ κινήματος τοῦ '68. Εἶναι γεγονός: ἐκεῖ μέσα εἶδε προπαντός τό ἀπέραντο πάθος γι' ἀνανέωση, γι' ἀλλαγῆ, γιὰ ἐλπίδα, πού διαπερνᾶ τοῦς λαούς τῆς Δύσης, πάντα βραχυκυκλωμένο, πάντα ξεγελασμένο, πάντα πιό φορτισμένο μέ ἀγχη· κυριαρχημένο ἀπό τή βία πού ὀδηγεῖ στήν ἀτελεισία καί γεννά τήν τρομοκρατία.

Ὁ Σάρτρ δέν ἦταν οὔτε θεωρητικός οὔτε «τεχνοκράτης» τῆς πολιτικῆς. Στάθηκε ἓνας μεγάλος μοραλιστής, κληρονόμος τῶν

καλύτερων τῆς χώρας του. Ἀγαποῦσε ὡς καί τ' ἀποχθεύματα. Ἦταν ὅμως ἓνα μοραλιστής ὀπλισμένος, περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλο, μ' ἐργασία γνώσης. Τά ἐνδιαφέροντά του, γιὰ τήν ἀναρχική ἀνομή, γιὰ τή δόμηση τοῦ οἰκουμενικοῦ, τόν βόηθούσαν νά ξεπερνᾶ τό κλείσιμο καί τήν ἀποσπασματικότητα τῶν ἀκαδημαϊκῶν φιλοσόφων· αὐτῶν πού μελετᾶνε εἴτε τὰ μυστικά τοῦ ἐγῶ, εἴτε τίς κοινωνικές ἀλήθειες. Αὐτοῖ ἐκπροσωποῦν τίς δύο ὄψεις τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης, τή δημόσια καί τήν ἰδιωτική. Ἐκείνος ἦταν ὁ μόνος πού ἔνωσε τήν ἀνάγκη ν' ἀνακαλύψει μιά καινούργια σχέση ἀνάμεσα στίς δύο αὐτές ὀψεις, πού γιὰ τοῦς ἄλλους μέναν ξεχωρισμένες, μπορώντας ἔτσι νά δικαιολογήσουν τίς μεταστροφές, τίς φηγές τοῦ ἰδιώτη. Νά γιατί ὁ Σάρτρ, προπαντός ὕστερ' ἀπό τό 1952, στάθηκε ἓνας ἀπό τοῦς μεγαλύτερους πρωταγωνιστές τῆς ἀριστερᾶς, σέ παγκόσμια κλίμακα.

Κι' ἐδῶ ἀκόμα εἰπώθηκαν πολλά καί πολύ λίγα. Τόν εἶδαν σάν λογοκριτή, σάν μαστροχαιωστή, σάν κριτική συνείδηση. Στήν πραγματικότητα τίς σχέσεις ἀνάμεσα στόν Σάρτρ καί στά κομμουνιστικά κόμματα πρέπει νά τίς μελετήσουμε ἀπό τή ἀρχή, νά τίς ἐμβαθύνουμε. Ἀντί γιὰ τοῦς φιλοσόφους, κλεισμένους στήν ἀποσπασματικότητα τῶν σπλήψεων τους, γιὰ τόν Σάρτρ θά μιλοῦσαν καλύτερα οἱ πολιτικοί, ἂν δέν περιορίζονταν σέ συμβατικότητες, κοντολογίης: ὁ Σάρτρ πλησιάζει τῆ Γ.Κ.Κ. τό 1952, ὕστερ' ἀπό μιά μεγάλωσση ἐπίθεση τῶν ἐφημερίδων τῆς δεξιᾶς κι' ὕστερ' ἀπό μιά ἀποτυχημένη ἀπεργία. Ἐπιτέλους, γράφανε οἱ πρῶτες, οἱ ἐργάτες «συνέρχονται». Δέν ἀπεργοῦν πιά, δέν ὑπακούν στίς ἐντολές τοῦ Γ.Κ.Κ. Ὁ Σάρτρ ἀπαντᾶ μέ τό «Οἱ Κομμουνιστές κι' ἡ εἰρήνη». Ὑποβάλλει τὰ ἄρθρα ἐκείνων τῶν ἐφημερίδων (τίς «λέξεις» τους) σι μιά ἀμείλιχτη ἀνάλυση. Τά γελοιοποιεῖ. Ἀναποδογυρίζει σὺν λογιστικῆς, ἀνατρέπει τίς ἰδεολογικῆς ἐξαρτήσεις. Ἀποδεικνύει ὅτι ὑπάρχει μιά οὐσιαστική ταυτότητα ἀνάμεσα στήν τάξη, τὴν προλεταριάτο καί στοῦς φορεῖς πού τό ἴδιο διάλεξε, μολονότ οἱ τελευταῖοι δέν ἀποεγγύουν τὰ λάθη. Καί συνάμα καταγγέλλει ἀνοιχτᾶ τὰ λάθη: πρῶτ' ἀπ' ὅλα τό ὅτι παραμέλησαν τήν ἀνάπτυξη τοῦ μαρξισμοῦ, τ' ἀνοίγματα του στό σύγχρονο κόσμο. Εἶναι ἓνα μάθημα πού ἰσχύει καί σήμερα, ἴσα-ἴσα σήμερα. Ὁ Σάρτρ μᾶς δίδαξε, ἢ μάλλον δραματικά μᾶς θύμισε, τήν ἀνάγκη νά δυναμώσουμε τή θεωρία μέ μιά πράξη πού ἀπό τε στελέχη τοῦ κόμματος φιλτράρει μέσα στίς μάζες γιὰ νά κατορθώσει νά φτάσουν οἱ «λέξεις» ἀπό κάτω πρὸς τ' ἄπαντα. Τὸ κόμμα δέν διαχωρίζεται ἀπό τίς μάζες παρά μόνον ἐκεῖ πού δέ εἶναι πιά ἡ δύναμη «ἐνότητα» τῶν τελευταίων. Δηλαδή ἐκεῖ ὅπου ἡ δύναμή του ἀφανίζεται ἢ ἀσπλίζεται. Ὁ μαρξισμός, *lui seul* εἶναι κουλτούρα, ὀρίζοντας γνώσης τῆς ἐποχῆς.

Ἄρα τό δίδαγμα του πηγαίνει πολύ πιό πέρα ἀπό τὰ τυχαῖ ἐπεισόδια, ἀπό τίς συμπτώσεις καί τίς διαφωνίες πού καταγράφικαν ἀνάμεσα στό συγγραφέα καί στά Κομμουνιστικά κόμματα· προπαντός τό 1956, δηλαδή ὕστερ' ἀπό τήν ἐνοπλὴ ἐπέμβαση τοῦ Σοβιετικοῦ στρατοῦ στήν Οὐγγαρία. Ὁ Σάρτρ ἀλλάζει τοῦλάχιστο ὑποθετικά, τὴ σχέση ἀνάμεσα στοῦς διανοούμενον καί τό κόμμα. Μᾶς εἶπε ὅτι ὁ μοναδικὸς δρόμος εἶναι ἡ ἐνταξί τῆς πολιτικῆς μέσα στήν κουλτούρα. Ὅχι τό ἀντίθετο. «Γι' αὐτὸ μᾶς ὁ μαρξισμός δέν εἶναι μονάχα μιά φιλοσοφία: εἶναι τὸ φηγῆριο τῶν ἰδεῶν μας, τό περιβάλλον πού τίς τρέφει, τὴ γνήσιο κίνημα γι' αὐτό πού ὁ Χέγκελ μιλάει γιὰ ἀντικειμενικὴ Πνεύμα».

«... ποιόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος
ὀδόντων».

Ὀδύσεια Α' 64

Μέ τό τεύχος αὐτό, τά «Σύγχρονα Θέματα» ἐγκαινιάζουν μία νέα στήλη ὅπου θά παρουσιάζεται ἡ πνευματική κίνηση στή χώρα μας, ὅπως ἐμφανίζεται στίς δημοσιεύσεις τῶν γενικῶν ἢ εἰδικευμένων περιοδικῶν. Σκοπός μας δέν εἶναι ἡ διβλιογραφική καταγραφή, μιά ἀπλή παράθεση τῆς θεματολογίας τῶν «ἐντύπων πού λάβαμε», ἀλλά ἡ κριτική ἐνημέρωση τῶν ἀναγνωστῶν τῶν «Σύγχρονων Θεμάτων» γιά τήν κίνηση τῶν ιδεῶν, τίς ἐπιστημονικές συμβολές πού δημοσιεύονται στίς περιοδικές ἐκδόσεις πού κυκλοφοροῦν στή χώρα. Προσπαθοῦμε μέ τόν τρόπο αὐτό νά συμβάλλουμε στήν ἀνάπτυξη τῆς ἀνταλλαγῆς ἀπόψεων, στή θεμελίωση τῶν βάσεων τοῦ ἐπιστημονικοῦ διαλόγου πού σήμερα, εἴτε λείπει ἐντελῶς καί μάλιστα σέ ζητήματα μέ κρίσιμη θεωρητική καί πρακτική σημασία, εἴτε γίνεται μέ τρόπο ἀτελή καί ἀποσπασματικό. Κι' αὐτό γιὰτί ὀρισμένες βασικές προϋποθέσεις γιά ἀποδοτικό διάλογο, ὅπως ἐνημέρωση καί κριτική, δέν ὑπάρχουν σήμερα παρά μόνον ἀσυστηματοποίητα καί ἐπιφανειακά.

Ξεκινᾶμε μέ πλήρη συνείδηση τῶν δικῶν μας ἀδυναμιῶν καί ἐλλείψεων. Ἡ κριτική διάσταση τῆς παρουσίας δέν

σημαίνει οὔτε ὅτι θεωροῦμε τά «Σύγχρονα Θέματα» ἄρτια ἀπό κάθε ἀποψη ἢ ἔστω τά καλύτερα, οὔτε ὅτι μειώνουμε ἢ ὑποτιμοῦμε τή συμβολή τῶν περιοδικῶν πού παρουσιάζονται στήν ἐπιστημονική ζωή τῆς χώρας. Ἀντίθετα, ἐπειδή ἀκριβῶς θεωροῦμε ὄχι μόνον θετική, ἀλλά ἀπαραίτητη τήν ὑπαρξη πολλῶν καί διαφορετικῶν ἐκδόσεων, τόσο εἰδικευμένων ὅσο καί γενικῶν, ἡ κριτική ἔχει τήν ἐννοια τῶν ὑποστήριξης, διάδοσης καί ἀνάδειξης ὅλων τῶν θετικῶν στοιχείων πού ὑπάρχουν ἀλλοῦ. Μόνον ἔτσι οἱ σημερινοί παράλληλοι, ἀσύνδετοι ἐπιστημονικοί μονόλογοι μποροῦν σιγά σιγά νά δώσουν τή θέση τους στόν πραγματικό διάλογο.

Στό τεύχος αὐτό ἀρχίζουμε, προσωρινά, μέ περιορισμένο ἀριθμό περιοδικῶν, ὅλων γενικοῦ χαρακτήρα. Στά ἐπόμενα τεύχη, θά συνεχίσουμε τήν παρουσίαση τῶν νεότερων τευχῶν τῶν ἐκδόσεων αὐτῶν, ἐνῶ ταυτόχρονα θά προσπαθήσουμε νά διευρύνουμε τόν κύκλο τῶν ἐκδόσεων πού παρουσιάζονται, μέ παράλληλη ἔμφαση στά εἰδικευμένα περιοδικά.

Ἡ παρουσίαση θά γίνεται, κατά κανόνα, ἀπό μέλη τῆς συντακτικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ περιοδικοῦ μας.

«Οἰκονομία καί Κοινωνία»

Τεύχη 8,9,10 Γενάρης- Μάρτης 1980

Ἡ ἐκδοση τό Μάη τοῦ 1979 τοῦ περιοδικοῦ «Οἰκονομία καί Κοινωνία» ἀποτελέσασε ἀναμφισβήτητα ἕνα γεγονός στήν κίνηση τῶν ιδεῶν στή χώρα μας. Ἐξ ἄλλου ἡ τακτική μηνιαία ἐκδοση του ἀπό τότε ἐπιβεβαιώνει τή διαπίστωση πῶς πρόκειται γιά μιά σοβαρή δουλειά πού θυμίζει σέ πολλούς τήν προδικτατορική «Νέα Οἰκονομία». Ἡ ΟΚ ἔχει μιά 9μελῆ συντακτική ἐπιτροπή ἀπό τούς Τ. Γιαννίτση, Σ. Καράγιωργα, Ν. Μουζέλη, Ν. Παναγόπουλο, Σπ. Παπασηλιόπουλο, Ἄ. Παπαχρίστου, Χ. Ροζάκη, Γ. Τσουγιόπουλο, καί Β. Φίλια καί πλαισιώνεται ἀπό πάνω ἀπό 70 «τακτικούς συνεργάτες», πού ἀνάμεσά τους συγκαταλέγονται πολλά γνωστά ὀνόματα τῆς ἐπιστημονικῆς καί πνευματικῆς ζωῆς τοῦ τόπου καί ἐκπροσωπεῖται ἕνα πλατύ φάσμα δημοκρατικῶν πολιτικῶν ἀπόψεων.

Οἱ στόχοι τοῦ περιοδικοῦ προσδιορίζονται σέ εἰσαγωγικό σημείωμα τῆς σύνταξης στό πρώτο τεύχος. Μέ μιά χαρακτηριστικά φιλελεύθερη διακήρυξη, ἡ σύνταξη ἐπιμένει στό στόχο τῆς δημιουργίας ἑνός θήματος «διασταύρωσης, ἀντιπαράθεσης ἀκόμα καί σύγκρουσης τῶν ἀπαντήσεων στά μεγάλα ἐρωτήματα πού ὀρθώνονται ἀμείλικτα μπροστά στό σύγχρονο ἄνθρωπο, ἰδιαίτερα τόν σκεπτόμενο καί προοδευτικό». Ἀσκεῖται κριτική «στόν ἐκπεσμό τῶν ιδεῶν σέ ἀντιδιαλεκτικά καί μονοδιάστατα

σχήματα, πού ὀδηγοῦν στήν τροχοπέδηση τοῦ ἐλεύθερου λογι-
σμοῦ», στήν «πολωμένη ἀποψη, τήν ἀπλοποιημένη σκέψη, τήν
ὑπεραπλουστευτική σιναντίληψη», στήν «καταστροφή τοῦ δια-
λόγου μέ τήν κατάχρηση τῆς πολλαπλῆς μονοφωνίας», στήν
κάλυψη «κάτω ἀπό μιά ἰδεολογική στέγη, πού μᾶς ἐξασφαλίζει
τήν πνευματική μακαριότητα». Καί ἡ σύνταξη ὑπόσχεται μιά
«τεκμηριωμένη, ἀπροκατάληπτη παροχή τῆς γνώσης καί τῆς
ἀποψης...», ἕναν «ἀνεμπόδιο, ἀπαγίδετο διάλογο».

Ἐχοντας μπροστά μας τά τρία τελευταία τεύχη τῆς ΟΚ (τεύχη 8-10, Γενάρης-Μάρτης 1980), θά ἐπιχειρήσουμε μιά παρουσίασή τους.

Ἡ ὕλη τῆς ΟΚ θά μπορούσε νά χωριστεῖ σέ τέσσερις βασικές κατηγορίες: Σέ κάθε τεύχος ὑπάρχει ἕνα τμήμα μέ σχόλια (καί τό κύριο ἄρθρο) τῆς σύνταξης, ἕνα δεύτερο μέ σύντομα ἀνυπόγραφα ἢ ἐνυπόγραφα ἄρθρα καί σημειώματα γιά διεθνή θέματα. Ὁ κύριος ὄγκος τοῦ περιοδικοῦ ἀποτελεῖται ἀπό ἐπιστημονικά ἄρθρα, καμιά φορά μέ τή μορφή «φακέλου» (πολλά ἄρθρα γύρω ἀπό ἕνα εὐρύτερο θέμα), πάνω σέ οἰκονομικά καί κοινωνικά θέματα, κατά κανόνα ἑλληνικά. Σημαντικό χώρο καταλαμβάνει ἐπίσης ὁ διάλογος. Τέλος ὑπάρχει καί ἕνα κάτω περιορισμένο τμήμα μέ διάφορη ὕλη πού περιέχει ἀπό σύντομα ἐνημερωτικά σημειώματα πάνω στή διεθνή οἰκονομία καί ἀπό παρουσιάσεις ἐπιστημονικῶν συνεδρίων, μέχρι βιβλιοκρισίες καί κριτικές κινηματογραφικῶν ταινιῶν.

Τό βάρος τοῦ περιοδικοῦ πέφτει στά οἰκονομικά θέματα

και κατά δεύτερο λόγο στις διεθνείς σχέσεις. Πρέπει να τονιστεί μία ιδιαίτερα έντονη πληροφοριακή-έκλαικτικτική λειτουργία, κύρια στα διεθνή θέματα. Η λειτουργία αυτή είναι πολύ χρήσιμη στη χώρα μας όπου υπάρχει μεγάλη έλλειψη σοβαρής πληροφόρησης· έχει όμως ίσως και την αρνητική της πλευρά, έναν έγκυκλοπαιδισμό που συχνά μένει κοντά στην επιφάνεια.

Ας δούμε λίγο πιο αναλυτικά την ύλη των τριών τελευταίων τευχών:

Στην κατηγορία των άρθρων της σύνταξης έχουμε τέσσερα βασικά άρθρα για τη γενική κυβερνητική πολιτική («Φαῦλος κύκλος» τεύχος 8), για το Ν. 815 (στό ίδιο), για την τρομοκρατία (τεύχος 9) και για τα «έθνικά θέματα» (τεύχος 10), ενώ δέκα περίπου μικρότερα σχόλια πιάνουν θέματα όπως τα «φιλοσοφικά ξεσπάσματα στην βουλή», την άπεργια των τραπεζικών, το νομοσχέδιο για τις άφισσες, το Ιράν. Η σκοπιά των άρθρων αυτών έχει σαν βασικό χαρακτηριστικό την άσκηση δημοκρατικής αντιπολίτευσης στην κυβέρνηση, με μία έντονη προσπάθεια να σταθεί στον «κοινό παρανομαστή» των θέσεων των βασικών δυνάμεων της αντιπολίτευσης. Η προσπάθεια αυτή, που έχει προφανώς σαν στόχο την άποφυγή της κομματικοποίησης, έρχεται ωστόσο συχνά σε αντίθεση με μία πιο αυστηρή και θαρραλέα κριτική λειτουργία, αφού σε πολλά θέματα ή ένότητες της δημοκρατικής αντιπολίτευσης είναι ή πλασματική ή άνυπαρκτη. Έτσι παρατηρούμε μία άσαφη τοποθέτηση στο θέμα της ΕΟΚ και μία τάση άναγωγής των προβλημάτων μας στην κυβερνητική πολιτική και πολύ λιγότερο στο οικονομικό-κοινωνικό και πολιτικό σύστημα της χώρας που θα όδηγούσε σε επέκταση και εμβάθυνση της κριτικής και πέρα από την κυβερνητική παράταξη. Βλέπουμε άκόμη να άσκειται κριτική με άρκετη εύκολία στην τακτική των τραπεζικών και των φοιτητών, μά καθόλου στις πολιτικές δυνάμεις που έχουν μεγάλο μέρος της ευθύνης γι' αυτήν.

Συμπληρωματικά στα σχόλια της σύνταξης, θα μπορούσαν να θεωρηθούν και τα σύντομα άνυπόγραφα ή άνυπόγραφα άρθρα και σημειώματα για τη διεθνή κατάσταση. Έδώ θίγονται θέματα όπως το Άφγανιστάν, οι πύραυλοι, ή Ροδεσία, το Ιράν, ή Γιουγκοσλαβία, ό προεκλογικός άγώνας στις ΗΠΑ. Πρόκειται, όπως είπαμε, για βασικά ένημερωτικό ύλικό, συχνά πολύ χρήσιμο. Πρέπει ωστόσο να τονίσουμε την άπόλυτη σχεδόν κυριαρχία των δυτικών, και ειδικότερα άμερικανικών μεθόδων δημοσιογραφίας και άνάλυσης των διεθνών σχέσεων στο τμήμα αυτό. Θέματα όπως ή Γιουγκοσλαβία (τεύχος 9) ή ή άυτοβιογραφία του Κίσιγκερ (τεύχος 10) παρουσιάζονται ιδιαίτερα μονόπλευρα. Αντίθετα, ενδιαφέρον παρουσιάζουν δύο σημειώματα για το Άφγανιστάν του Σπ. Παπασπηλιόπουλου και του Β. Φίλια (τεύχος 9), όπου ό πρώτος επικρίνει έντονα τη σοβιετική εισβολή, ενώ ό δεύτερος την έξηγει / δικαιολογεί ως «άμυντική έέργεια». Ίσως, κατά τη γνώμη μου, ή στηρίξη της επιχειρηματολογίας του Σπ.Π. κύρια στο συναίσθημα και όχι σε μία στέρεα πολιτική αντίκρουση της λογικής των συνασπισμών στις διεθνείς σχέσεις, επιτρέπει στον Β.Φ. να μονοπωλήσει την «ψυχρή άνάλυση» εμφανίζοντας την καταδίκη του σοβιετικού ήγεμονισμού σαν συναισθηματική αντίθεση στην «Real politik».

Τό τμήμα του περιοδικού που περιλαμβάνει έπιστημονικά

άρθρα είναι βέβαια και τό πιο σημαντικό.

Τό τεύχος 9 περιέχει τό «φάκελο ένεργειακό» που αποτελείται από μία σειρά ενδιαφέροντα άρθρα, ένημερωτικά για τό μη ειδικό άναγνώστη. Ξεχωρίζουμε τό άρθρο του Μ. Νικολινάκου «Η ένεργειακή έξάρτηση της χώρας από τό έξωτερικό». Ίσως και εδώ, με έξαιρεση τό άρθρο του Νικολινάκου και τό δημοσιογραφικό ενδιαφέρον άρθρο του Ν. Φίλια «Οί έναλλακτικές πηγές ένεργειας», ό στεγνά πληροφοριακός χαρακτήρας των σημειωμάτων μειώνει κάπως τη διάσταση της κριτικής. Π.χ. ή έξέταση όλων των μακροοικονομικών μεγεθών της έλληνικής οικονομίας με μοναδική μεταβλητή την αύξηση της τιμής του πετρελαίου (-ceteris paribus-) προσανατολίζει έξ άντικειμένου σε μία συντηρητική ιδεολογική θεώρηση της αντιμετώπισης της κρίσης (Γ.Κ. Δελής «Η αύξηση της τιμής του πετρελαίου - και τό προβλήματα προσαρμογής της έλληνικής οικονομίας»).

Από τά μεμονωμένα άρθρα που κυριαρχούν στα τεύχη 8 και 10 ξεχωρίζει τό άρθρο του Γ. Κυριόπουλου «Η ύγειονομική κρίση στην Ελλάδα» (τεύχος 10). Άναφέρουμε επίσης τό β' μέρος του άρθρου της Ξ. Σκαρπιά-Χόιπελ «Η βιομηχανία στην Ελλάδα» (τεύχος 8, τό πρώτο μέρος στο τεύχος 7), τά άρθρα της Π. Ήλιοπούλου «Επανιέρχηση του οικιστικού ίστού και περιφερειακή ανάπτυξη -ή περίπτωση της Θεσπρωτίας» (τεύχος 10) και του Γ. Παπαντωνίου «Άνάπτυξη και ύφεση στη Δυτική Ευρώπη» (τεύχος 8). Ένα άρθρο του Β. Κοφουδάκη «Τουρκία και Ηνωμένες Πολιτείες» (τεύχος 9), ενώ καταπιάνεται με ένα κρίσιμο και ουσιαστικά άγνωστο θέμα για τη χώρα μας, αφήνει άναπάντητα τά βασικά μας ερωτήματα και κινείται στα πλαίσια μιας επικίνδυνα άτλαντικής λογικής (ας σκεφτούμε πως θα ήχούσε στην περίπτωση της Ελλάδας ή παρακάτω θέση: «... τό να επιτραπεί στην Τουρκία ή συνέχιση της εκμετάλλευσης της στρατηγικής της θέσης για να άποσπά όλο και μεγαλύτερες οικονομικές και πολιτικές παραχωρήσεις από τις ΗΠΑ, δέν θα έλυνε κανένα από τά προβλήματα που επηρεάζουν τις άμερικανοτουρκικές σχέσεις» σ. 78). Τέλος πολύ πρόχειρη και έκλεκτική μάς φαίνεται ή προσπάθεια του καθ. Σταύρου Ρουσέα για μία κριτική παρουσίαση μαρξιστικών και «καπιταλιστικών» θεωριών της κρίσης του καπιταλισμού («Τό πρόβλημα της καπιταλιστικής νομιμοποίησης», τεύχος 10).

Ένα μέρος της ΟΚ που διαβάζεται σίγουρα πολύ είναι ό διάλογος. Σε τρία πρώτα τεύχη του 1980 έχουμε δύο σύντομες παρεμβάσεις που φαίνεται να κλείνουν κύκλους συζητήσεων της περασμένης χρονιάς: του Δ. Δημητράκου (τεύχος 8) για τό άρθρο του Φ. Λάδη περί ευρωκομμουνισμού και του Π. Δαγτόγλου (τεύχος 10, «Τό τέλος του διαλόγου») για τις θέσεις του Α. Μπαγιόνα περί έλευθερίας και δογματισμού (θα επανέλθουμε σε τις δύο αυτές συζητήσεις). Έκτός από τις παρεμβάσεις αυτές έχουμε μία νέα συζήτηση άπ' άφορμή την κριτική της Μ. Άντωνοπούλου στο βιβλίο του Ν. Μουζέλη «Νεοελληνική Κοινωνία: όψεις ύπανάπτυξης» (κριτική της Μ.Α. τεύχος 8, άπάντηση του Ν. Μουζέλη στο ίδιο, άνταπάντηση της Μ.Α στο τεύχος 10). Η συζήτηση αυτή, όσο και άν έκτραχύνεται με την εύκολη χρήση χαρακτηρισμών και σχηματικών άπλουστεύσεων, θίγει ωστόσο κατά τη γνώμη μας μερικά ουσιαστικά προβλήματα της καπιταλιστικής ανάπτυξης και του ρόλου του ιμπεριαλισμού στη χώρα μας.

Συνοψίζοντας, θά μπορούσαμε νά πούμε ότι ή ΟΚ είναι ημείο άναφοράς πλέον. πλάι μέ ένα μέ δύο άλλα περιοδικά τού είδους, για τόν Έλληνα δημοκράτη έπιστήμονα, διανοούμενο, φοιτητή. Είναι ένα έπιστημονικό περιοδικό, αλλά έχει ταυτόχρονα και μιά έντονη πολιτική διάσταση πού περιλαμβάνει και άμεσες πολιτικές παρεμβάσεις και τοποθετήσεις. Είναι ένα φιλελεύθερο περιοδικό πού δέχεται και επιδιώκει τό διάλογο.

Ήν θέλαμε νά άσκήσουμε μιά γενικότερη κριτική στην ΟΚ, αυτή θά ήταν άκριβώς πάνω στά όρια της φιλελεύθερης ιδεολογίας της. Όπως στην οικονομία γρήγορα άποδείχτηκε πώς ή «*άόρατος χείρ*» τού *laissez faire* είχε κι αυτή τή λογική της, πού κάθε άλλο παρά ουδέτερη ήταν, έτσι και ή θέση για «*όνειπόδοιστο, απαγίδευτο διάλογο*» δέν έξαντλει τό πρόβλημα της δημοκρατικής διακίνησης τών ιδεών, τόσο μάλλον πού ή όργάνωση της ύλης ενός περιοδικού άπέχει άρκετά από τή λειτουργία τυφλών μηχανισμών της άγοράς. Ήν αυτή ή προφανής πιά άλήθεια χρησιμοποιείται σαν πάτημα από τούς άπολογητές αντιδημοκρατικών καθεστώτων και ιδεολογιών για νά άρνηθούν τό διάλογο και τή δημοκρατία (και τέτοια ήταν φυσικά ή προκλητική για κάθε δημοκράτη έπιχειρηματολογία τού κ. Λ. Μπαγιόνα – τύχη 2 και 5), αυτό δέν άναιρεί τό γεγονός ότι τό πρόβλημα της έλευθερίας, της δημοκρατίας και τού διαλόγου είναι πρόβλημα όργάνωσης τους και όχι παραίτησης από τήν όργάνωσή τους, όπως ύποστήριζε ό κλασικός λιμπεριαλισμός. Ήπό τήν άποψη αυτή θά θέλαμε νά έπισημάνουμε όρισμένες πλευρές της πολιτικής της ΟΚ.

Τό πρώτο σημείο είναι ή έπισήμανση μιάς διχοτομίας πού τείνει νά ύπάρχει άνάμεσα στά «*ιδεολογικά*» άρθρα και παρεμβάσεις (σχόλια, διάλογος, όρισμένα άρθρα) και σ' ένα πλατύ ύπόστρωμα ένημερωτικού ύλικού και τεχνοκρατικών παρουσιάσεων, πού ενώ εμφανίζονται σαν ιδεολογικά «*ουδέτερα*» δεδομένα, στην πραγματικότητα είναι σχεδόν πάντα έντονα έπηρεασμένα από μεθόδους, άντιλήψεις άκόμα και θεωρίες πού είναι κυρίαρχες στις άγγλοσαξωνικές ιμπεριαλιστικές μητροπόλεις και μάλιστα στά εύαίσθητα θέματα τών διεθνών σχέσεων και της οικονομίας. Τό στοιχείο αυτό προσδιορίζει σέ μεγάλο βαθμό τή φυσιογνωμία της ΟΚ.

Τό δεύτερο σημείο, πιστεύω τουλάχιστον έξίσου σημαντικό, άφορά τήν όργάνωση τού διαλόγου. Κατά τή γνώμη μου οί δύο βασικοί διάλογοι πού άπασχόλησαν τήν ΟΚ (Μπαγιόνας, Λάδης) δέν θά μπορούσαν εύκολα νά χαρακτηριστούν σαν «*απαγίδευτοι*». Πρίν από καιρό ό Β. Φίλιας, από τίσ στήλες της «*Έλευθεροτυπίας*», καλούσε τούς αντιδογματικούς κομμουνιστές νά διαλέξουν στρατόπεδο, ή νά ένταχθούν στό δογματισμό ή νά προσχωρήσουν στή μη κομμουνιστική άριστερά, νά μη νοθεύουν τήν κατάσταση. Ίσως μιά τέτοια «*στρατοπεδική*» άντίληψη τού διαλόγου μέ τό μαρξισμό νά έπηρεάζει υπερβολικά τή σύνταξη της ΟΚ, πράγμα πού πιστεύουμε διευκολύνει βέβαια τήν κλασική φιλελεύθερη, όσο και τή δογματική ιδεολογία, άλλ' ίσως όχι τόσο τό γόνιμο διάλογο και τήν άποφυγή της «*πολλαπλής μονοφωνίας*».

Πράγματι δύσκολα θά μπορούσε νά ίσχυριστεί κανείς πώς ή προδημοσίευση ενός κομματιού από τό βιβλίο τού Φ. Λάδη για τόν εύρωκομμουνισμό, ενός βιβλίου πού και στό μάτι ενός άνίδεου είναι πιο πρωτόγονο και από τή χειρότερη προπαγαν-

διστική δογματική προσούρα, προάγει μέ οποιαδήποτε έννοια τόν διάλογο. Ούτε βέβαια όδηγει πουθενά μιά συζήτηση γύρω από μεταφράσεις γκραμοσιανών όρων στό βιβλίο αυτό, ενώ άκόμα και ή έξαιρετική παρέμβαση τού Γ. Βούλαρη (τεύχος 7), από μόνη της τήν ύπαρξη έξευγενίζει ίσως χωρίς λόγο τό έγχείρημα τού κ. Λάδη (βλ. γι' αυτό και τό πετυχημένο σχόλιο τού Γ. Καρρά στόν τελευταίο «*Πολίτη*»).

Ήπό τήν άλλη πλευρά ή όργάνωση της συζήτησης μέ τίσ άπόψεις τού κ. Μπαγιόνα δημιουργεί κι αυτή έρωτηματικά. Τό «*μήνυμα*» τού κ. Μπαγιόνα, παρά τίσ πλούσιες διανθίσεις του μέ άποσπάσματα από άρχαίους και σύγχρονους στοχαστές, είναι πολύ ά:λό, καθόλου πρωτότυπο, καθόλου φιλοσοφικό, καθαρά πολιτικό. Ξεκινώντας από τή γνωστή μαρξιστική κριτική στό φιλελευθερισμό, προσφέρει τή «*φιλοσοφική*» παραλλαγή στό κομματικό «*νά λέμε τή γνώμη μας όταν είναι σωστή*» και στό «*καλλιτεχνικό*» «*στέρηση της έλευθερίας τού έκφράζεσθαι άνοήτως και άνενθύνως, δέν είναι στέρηση της έλευθερίας της έκφρασης*» (τού Β. Ραφαηλίδη στην κριτική για τόν «*Κοριό*» στό «*Βήμα*»). Ή εύαισθησία τού κ. Μπαγιόνα γύρω από τήν άνάγκη νά γνωρίσουμε βαθειά όλες τίσ πτυχές της λειτουργίας της σοβιετικής άκαδημίας έπιστημών πρίν άποφανθούμε για τή δημοκρατικότητά της, οί χαρακτηριστικές του παραλείψεις όταν άνατρέπει «*ίπείθινα*» στην ιστορία της ΕΣΣΔ (κανένα σύννεφο δέν ύποπίπτει στην άντίληψη του) δέν άφήνουν κανένα διφορούμενο στό μήνυμά του. Όταν μάλιστα ό φιλελεύθερος συνομιλητής του (Γ. Κουμάντος) έπισημαίνει τό έπικίνδυνο αυτής της έπιχειρηματολογίας, ό κ. Μπαγιόνας εμφανίζεται νά άνησχει ότι ή γνώμη τού κ. Κουμάντου όδηγει στην... άπαγόρευση τών ιδεών του: δηλαδή έξόφθαλμη περίπτωση τού «*κλέφτη πού φωνάζει πιάστε τόν κλέφτη*». Αυτή λοιπόν ή τετριμμένη και άπολογητική ιδεολογία, πραγματική καρικατούρα μιάς μαρξιστικής κριτικής όρισμένων θέσεων τού προγραμματικού σημειώματος της σύνταξης της Ο.Κ. γίνεται τό επίκεντρο της συζήτησης. Και βέβαια τό έργο τών Γ. Κουμάντου και Π. Δαγτόγλου είναι εύκολο και άπαραίτητο: στην ύπεράσπιση της δημοκρατίας ποιός μπορεί νά διαφωνήσει; Όμως ποιόν έξυπηρετεί στή θεωρία και στην πολιτική τό δίλημμα «*φιλελευθερισμός ή δογματισμός*»; Όστόσο τό έκπληκτικό στόν διάλογο αυτό είναι κατά τή γνώμη μου ένα σύντομο σχόλιο της σύνταξης στην πρώτη παρέμβαση τού κ. Μπαγιόνα, όπου γράφεται ότι «*πολύ λίγες βασικές αντιρρήσεις θά μπορούσε νά έχει κανείς στά όσα, τόσο ένδιαφέροντα, ό συνάδελφος Α. Μπαγιόνας έκθέτει...*» θεωρώντας μόνο ότι παρεξηγήθηκε τό σημείωμά της (τεύχος 2 σ. 12). Και διερωτάται κανείς πώς είναι δυνατόν οί συντάκτες ενός κυριολεκτικού μανιφέστου περί της άπόλυτης έλευθερίας και τού διαλόγου νά μήν έχουν σοβαρές αντιρρήσεις στην άποψη πού, ύποστηρίζοντας για τό λογισμό πώς «*τό νά είναι έλεύθερος έχει πολύ μικρότερη σημασία, μιά και άπόλυτα έλεύθερος έτσι κι άλλως δέν είναι*», έξισώνει τήν ΕΣΣΔ τών σταλινικών διωγμών μέ τήν άνοιξη της Πράγας και, γιατί όχι, τή ζούντα μέ τήν (αστική) δημοκρατία. Νομίζω ότι ή σύνταξη ενός έπιστημονικού περιοδικού έχει καθήκον νά έχει και νά έκφράσει τή ριζική της αντίθεση σέ τέτοιες άπόψεις, όσο κι αν αυτό μπορεί νά τή φέρει σέ αντίθεση μέ τούς έμπνευστές και έκτελεστές τους. Τό αντίθετο δέν είναι δείγμα πλουραλισμού και άμεροληψίας, αλλά πολιτικής

ισορροπιών ξένων πρὸς τὸν ἐλεύθερο λογισμό. Ἐδῶ θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ὁ κ. Μπαγιόνας βρῖσκει ἕναν γιὰ πολλοὺς ἀναπάντεχο ὄπαδό στό (ψευδώνυμο) «Εὐρωστέλεχος» τοῦ περιοδικοῦ «Ἄγώνας» (Ὀκτ. 1979, σ. 21–22). Ὁ ἀρθρογράφος αὐτὸς χαρακτηρίζει τὶς κρίσεις τοῦ κ. Μπ. γιὰ τὴν ΟΚ «ὑπαινωμιῶς» «ἀρκετὰ σαφεῖς καὶ εἴστοχους» καὶ ἀρκεῖται μάλιστα νὰ τοὺς ὑπομνήσει ἀντὶ ἄλλης κριτικῆς στό περιεχόμενο («ιδεολογική παραγωγή») τῆς ΟΚ. Σαφεῖς ναί, καὶ μάλιστα πολὺ σαφεῖς κι οὔτε κἀν ὑπαινωμοὶ οἱ θέσεις τοῦ κ. Μπαγιόνα. Εἴστοχοι ὅμως: ἴσως ἐπειδὴ φαντάζονται «ταξικοί». Κι ἔτσι ἡ «ταξικότητα» γίνεται τὸ νεφελῶδες πλαίσιο ὅπου σμίγουν πολλῶν εἰδῶν δογματισμοί (ἢ μήπως «ἕνας εἶναι ὁ δογματισμός»;) γιὰ νὰ ἐρίζουν στὴ συνέχεια ἀδιάλλακτα πάνω στό ποιὸς θὰ τὴν ἐρμηνεύει, ποιὸς θὰ λογοκρίνει ποιόν.

Ἡ ΟΚ εἶναι ἕνα σοβαρὸ καὶ ἐνδιαφέρον περιοδικό. Ὅμως, ὅπως ὅλα τὰ περιοδικὰ πού ἀσχολοῦνται μὲ κοινωνικά καὶ πολιτικά θέματα δὲν θὰ μπορούσε δέβια νὰ βρῖσκεται ὑπεράνω μῆς πολιτικῆς φυσιογνωμίας, ἀλλὰ πλαίσιο καὶ δῆμα γιὰ ἕνα δημοκρατικὸ διάλογο, κι αὐτὸ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πλατὺ φάσμα τῶν συνεργατῶν του. Κατὰ τὴ γνώμη μου αὐτὴ ἡ φυσιογνωμία ὑπάρχει, τὴ σέβομαι, διαφωνῶ σὲ πολλὰ μ' αὐτήν. Κρίθια ἴσως διαφωνῶ σὲ δύο σημεία: στὴ μονομέρεια τοῦ ἐνημερωτικοῦ του ὕλικου καὶ στό γεγονός πὺς ἂν πράγματι συχνὰ ἢ κάλυψη κάτω ἀπὸ μιά «ιδεολογική στέγη μῆς ἐξασφαλίζει τὴν πνευματικὴ μακρομύητα» πνίγοντας τὴ γνήσια ἐρευνα καὶ τὸ διάλογο, τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ συμβαίνει καὶ ὅταν ἐπιδιώκεται μιά βιασμένη ἰσορροπία ἀνάμεσα σὲ διάφορες στέγες, πού καθόλου δὲν ἀποτελεῖ ἐνδειξη ἐλευθερίας ἀπὸ αὐτές.

Ἀπριλίος 1980

Σ.Β.

«Ὁ Πολίτης».

Τεύχη 32 καὶ 33. Γενάρης-Ἀπρίλης 1980

Στὴν τετράχρονη παρουσία του, «Ὁ Πολίτης» ἔχει καθιερωθεῖ σάν ἕνα ἀπὸ τὰ σοβαρότερα περιοδικὰ τῆς χώρας, μὲ σαφὴ χαρακτῆρα καὶ σκοπούς. Θεωρώντας γι' αὐτὸ περιττὴ ὀποιαδήποτε ἐκτεταμένη ἀναφορά στὴν ἱστορία καὶ τοὺς σκοπούς τῆς ἐκδόσῆς του, θὰ περιοριστῶ στὴν παρουσίαση τῶν δύο τευχῶν πού κυκλοφόρησαν ἀπὸ τὸ Γενάρη 1980 ὡς τὴ στιγμή πού γράφεται τὸ σημεῖωμα αὐτὸ, ἀνατρέχοντας ἐκλεκτικά καὶ ἀποσπασματικά μόνο στὰ προηγούμενα χρόνια.

Μετὰ ἀπὸ μιά ἀρχικὴ περίοδο ἀναζητήσεων, ἡ διάταξη τῆς ὕλης περιλαμβάνει πέντε ἐνότητες. Κριτικὴ τῆς πολιτικῆς, οικονομικῆς, κοινωνικῆς καὶ πολιτιστικῆς συγκυρίας (μὲ τὸν τίτλο «Διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ»), σχολιασμό σημαντικῶν γεγονότων καὶ τάσεων τῆς διεθνούς σκηνῆς (μὲ τὸν τίτλο «Διεθνὴ θέματα»), ἐπιστημονικὲς πραγματεῖες καὶ δοκίμια, βιβλιοκριτικὴ (μὲ τὸν τίτλο «Καὶ γράμματα γνωρίζω») καὶ τέλος, γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸ 32ο τεῦχος, λογοτεχνία, ἐνότητα πού ἡ ἐμφάνισή της προκάλεσε συζήτηση.

Ἡ παρουσίαση τῆς θεματολογίας τῶν δύο τελευταίων τευχῶν τοῦ περιοδικοῦ ἀναδεικνύει καὶ τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ του: τὴν ἐντονη κριτικὴ λειτουργία καὶ τὴν προσπάθεια πρωτο-

τυπίας στὴ σκέψη καὶ στό ὕφος, πού ξεφεύγουν ἀπὸ τὰ τετριμένα.

Στοὺς τομεῖς τῆς κριτικῆς τῆς συγκυρίας καὶ τῆς διεθνούς ἐπικαιρότητας, ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὸ ἀρθρο τοῦ Ἄ. Ἐλεφάντη γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ Κ. Καραμανλῆ στὴν προεδρία, ὅπου ἐπισημαίνεται ἡ δυνατότητα δημιουργίας δύο πόλων ἐξουσίας μέσα στό κράτος, κυβέρνησις ἀπὸ τὴ μιά καὶ πρόεδρος ἀπὸ τὴν ἄλλη, καὶ τὰ προβλήματα πού αὐτὸ δημιουργεῖ γιὰ τὴν ἀναπαραγωγή τῆς ἐξουσίας τῆς δεξιᾶς (τεῦχος 33), τὸ σχόλιο τοῦ Π. Πιζάνια, ὅπου ἐπισημαίνονται οἱ ἀντιφάσεις τῆς πρόσφατης πανοικδομικῆς ἀπεργίας (τεῦχος 33), ὅπως καὶ τὸ σχόλιο τοῦ Δ. Καψάλη γιὰ τὸν πουριτανισμό τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Κ.Κ.Ε. γιὰ τὸ γυναικεῖο ζήτημα (τεῦχος 32). Τέλος, μιά σημαντικὴ, ἂν ὄχι κύρια, διάσταση ἐνὸς ἀπὸ τὰ σοβαρότερα προβλήματα στὶς σχέσεις Βορρᾶ-Νότου, πού εἶναι ἡ ἐκδιομηχάνισις τοῦ Τρίτου Κόσμου, παρουσιάζει μὲ πληρότητα καὶ πρωτοτυπία ὁ Μ. Παπαγιαννάκης (τεῦχος 32).

Στόν τομέα τῶν «ἀρθρων, ὑποδομῆς», ἂν μπορούμε νὰ χρησιμοποιήσουμε τὸν ὄρο αὐτό, ἡ Ἄ. Φραγκουδάκη («Ὁ λόγος καὶ τὸ μήνιμα τῆς ἀριστερᾶς», τεῦχος 33) θέτει ἕνα πραγματικὸ καὶ σημαντικό πρόβλημα. Μὲ ἀφορμὴ τὴ διαπίστωση ὅτι ἡ καταστροφή τῆς γλώσσας εἶναι διαδεδομένη καὶ συστηματικὴ, ἐπισημαίνει (καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσει) αὐτὸ πού ὀνομάζει «καταστροφὴ τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου στὴ σημερινὴ ἑλληνικὴ κοινωνία», ἐπιμένοντας ἰδιαίτερα στὶς εὐθύνες τῆς ἀριστερᾶς γι' αὐτὴ τὴν κατάστασις. Ὁ Γ. Κατζουράκης, ἐξ ἄλλου, («Τὸ πιστεύω μας, πολιτικός λόγος καὶ ἰδεολογικὸ πεδίο», τεῦχος 32), στὴ μελέτη του γιὰ τὴν ἰδεολογία τοῦ Γ. Παπαδόπουλου, ἀσχολεῖται μὲ ἕνα θέμα ὅπου στὴ θέση συγκεκριμένης ἀνάλυσις, παρ' ὅλη τὴν προφανῆ σημασία της, δὲν ὑπάρχουν σήμερα, ἐκτὸς ἀπὸ μερικὲς ἐξαιρέσεις, παρά γενικόλογες ἢ ἐπιφανειακὲς θεωρήσεις. Εἶναι σπάνιες, ἂν ὄχι ἀνυπαρκτες, οἱ μελέτες πού ἀσχολοῦνται μὲ συγκεκριμένους πτυχῆς τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἰδεολογίας τῆς δικτατορίας, δεῖγμα κι' αὐτὸ τῆς γενικότερης καθυστέρησης στὴ μελέτη τοῦ ἑλληνικοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ. Ὁ Γ. Κατζουράκης δανεῖζεται ἀπὸ τὴ φυσικὴ τὴν ἐννοια τοῦ «πεδίου» γιὰ νὰ προσδιορίσει τὴν προέλευσις τῆς ἰδεολογίας τοῦ ἐκπρόσωπου τῆς χούντας. Ἐνδιαφέρουσα προσπάθεια μὲ ἀσαφῆ ἴσως ἀποτελέσματα καὶ ὀρισμένα ἐρωτηματικά. Στὸ ἀρθρο τέλος τοῦ Ν. Παπαντωνίου γιὰ τὸν ἐκσυγχρονισμό τοῦ οικογενειακοῦ δικαίου (τεῦχος 33) ὑπάρχει μιά πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἀναδρομὴ στὶς συζητήσεις καὶ προτάσεις τοῦ προσχέδιου Κ. Δεμερτζῆ πού ἀπορρίφθηκαν ἀπὸ τὴ δικτατορία Μεταξᾶ, γιὰ νὰ μπιούν στὴ θέση τους οἱ σχετικὲς διατάξεις τοῦ σημερινοῦ Ἀστικοῦ Κώδικα. Προτάσεις προχωρημένες ὄχι μόνο γιὰ τὴν ἐποχὴ τους ἀλλὰ καὶ γιὰ τὶς σημερινὲς συνθήκες. Ἡ ἀναδρομὴ σ' αὐτές δείχνει ἀνάγλυφα σὲ ποιὸ σημεῖο κοινωνικῆς καθυστέρησης ἔχει ὀδηγήσει τὴ χώρα ὁ ἀντιδραστικὸς σκοταδισμὸς πού ἐπικράτησε ἔκτοτε.

Στὸ εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα τοῦ πρώτου τευχῆς του, «Ὁ Πολίτης» αὐτοπροσδιορίζεται σάν περιοδικὸ πολιτικῆς παιδείας, ἐννοια πού ἐρμηνεύτηκε στὴν πορεία ἀπὸ τὴ σύνταξις τοῦ περιοδικοῦ εὐρύτατα, ἔτσι ὡστε στό εἰσαγωγικὸ κείμενο γιὰ τὸ «Λογοτεχνικὸ Πολίτη» νὰ ὀρίζεται ἡ ἐνασχόλησις μὲ τὰ θέματα λογοτεχνίας καὶ τέχνης «μὰ ἀκόμι οὐ μὴ σ' αὐτὸ

πού τόσο γενικά είχαμε ονομάσει και προσπαθήσαμε να εξυπηρετήσουμε, πολιτική παιδεία».

Περιοδικό πολιτικής παιδείας σημαίνει βασικά περιοδικό κριτικής. Και από τη σκοπιά της κομμουνιστικής ανανέωσης (ή καλύτερα, της άριστερης της έκδοχης), «Ο Πολίτης» αποτελεί μέ συνέπεια, ευφύια και γνώση, δήμα για ενημερωμένη, πολύπλευρη κριτική της ελληνικής πραγματικότητας. Θά ήταν όμως δύσκολο να άρνηθεί κανείς ότι η κριτική αυτή έχει συχνά ένα έντονα ύποκειμενικό χαρακτήρα. Ότι πολλές φορές, μαζί με προβλήματα πράγματι σοβαρά, αναδεικνύονται και κρίνονται ζητήματα δευτερεύοντα. Όπως και ότι η κριτική λειτουργεί κάποτε Ισοπεδωτικά, αγνοώντας ύπαρκτες διαφοροποιήσεις και ύποτιμώντας τη σημασία άλλων κριτικών ή απόψεων. Είναι νομίζω χαρακτηριστικό, απ' αυτή την άποψη, τό σχόλιο του Π. Μπουκάλα για τίς φοιτητικές εκλογές στο τεύχος 33, όπου, ξεαφανίζοντας όποιοσδήποτε διαφορές μεταξύ παρατάξεων, καταλήγει να βλέπει ελιτίστικά, απ' ύψηλου, την πολιτική πρακτική.

Μιά ιδιαίτερη συμβολή του «Πολίτη» στη πνευματική ζωή της χώρας είναι τό ύφος. Ύφος πρωτότυπο, πού ξεφεύγει από φόρμουλες και κοινοτοπίες και αναδεικνύει μέ ένα ξεχωριστό τρόπο τό περιεχόμενο και την ούσία. Ύφος όμως πού γίνεται μερικές φορές δυσπρόσιτο, για πολύ λίγους (τά πρωτεία σ' αυτή την περίπτωση κατέχει άναμφισβήτητα ό Κ. Ζουράρις).

«Ο Πολίτης» έξ άλλου έχει προσφέρει σοβαρή — αν και όχι πάντα συστηματική — δουλειά στον τομέα της θεωρίας απ' ενός, παρουσιάζοντας όρισμένες πτυχές των νέων ρευμάτων του «δυτικού μαρξισμού», μέ μονόπλευρη ίσως έμφαση στις άναζητήσεις της σχολής Άλτουσσέρ, απ' έτέρου συμβάλλοντας στην παρουσίαση θεωρητικών απόψεων για την ψυχανάλυση και την επιστημολογία (Μπαλιμπάρ, Μπασελάρ).

Άντίθετα, για τά άρθρα επιστημονικού περιεχομένου, και εδώ θά ανατρέξω άναγκαστικά στο παρελθόν, πρέπει νομίζω να επισημανθεί, μέ εξαίρεση όρισμένες πολύ θετικές συμβολές (π.χ. τό άρθρο των Μ. και Α. Παπαγιαννάκη για την οικονομία των νοτιοευρωπαϊκών χωρών, τεύχος 9), ή έλλειψη πρωτογενούς άνάλυσης της ευρωπαϊκής και ελληνικής πραγματικότητας, ιδίως στον τομέα της οικονομίας. Ένώ αντίθετα έχουν δημοσιευτεί αξιόλογες μελέτες, πού αξιοποιώντας έρευνα πού έχει ήδη γίνει, προωθούν ούσιαστικά τη γνώση σέ θέματα πολεοδομίας, αρχιτεκτονικής, παιδείας, εκπαίδευσης, έρευνας, ιστορίας (π.χ. Φραγκουδάκη, Τσουκαλάς, δουλειά για τόν Μπεναρδούγια). Είναι πάντως νομίζω μιά από τίς αδυναμίες του περιοδικού τό γεγονός ότι τίς περισσότερες φορές τά κείμενα για ελληνικά ζητήματα δέν ξεπερνούν τά όρια ενός σχολιασμού, έξυπνου μέν και ενημερωμένου, αλλά πάντως σχολιασμού.

Μάιος 1980

Μ.Π.

«Διαβάξω»: Μηνιαία Έπιθεώρηση του Βιβλίου.
Τεύχη 27, 28, 29, 30, 31.

Τό περιοδικό «Διαβάξω» άρχισε να κυκλοφορεί πριν από τέσσερα χρόνια, πρώτα σάν μηνιαία έκδοση, και από τό Δεκέμβριο 1978 σάν μηνιαία. Ός τό Μάιο 1980 έχουν κυκλοφορήσει 31 τεύχη. Και μόνο τό γεγονός ότι ένα περιοδικό ποιότητας κυκλοφορεί στη χώρα μας για τέσσερα χρόνια συνεχώς, και μάλιστα μέ μεγαλύτερη συχνότητα τώρα από ό,τι στην άρχή, είναι πολύ ευόιοιο, και δείχνει ότι τό «Διαβάξω» κάλυψε μιά ύπαρκτή ανάγκη. Σ' αυτό βέβαια δοθήθηκε τό γενικό επίπεδο ποιότητας του περιοδικού, και στην εμφάνιση και στο περιεχόμενο.

Τήν ύλη του περιοδικού νομίζω ότι μπορούμε να τη χωρίσουμε σέ τρεις μεγάλες κατηγορίες: την ενημέρωση γύρω από τό βιβλίο και τίς εκδόσεις, την παρουσίαση/κριτική βιβλίου, και τά άρθρα γενικού ενδιαφέροντος (ή συνεντεύξεις). Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν οι μόνιμες στήλες «Βιβλιογραφικό Δελτίο», «Κριτικογραφία» (όπου καταγράφονται οι κριτικές βιβλίων από τόν τύπο), τά «Χρονικά», πού περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων τά «Έκδοτικά» (μέ πληροφορίες για τίς προσεχείς εκδόσεις), «Η αγορά του βιβλίου» (μέ τά «μπέστ-σέιλλερ» κάθε μήνα), τά «Γεγονότα», ή στήλη «Άπ' όλη την Έλλάδα», ή τακτική (από τό τεύχος 27) παρουσίαση έκδοτικών οίκων και διδλοπωλείων, και άλλα. Έπίσης στην κατηγορία της ενημέρωσης ανήκει ή στήλη «Παράρτημα», όπου παρουσιάζονται μέ συντομία καινούργια βιβλία, και ή στήλη «Όδηγοί», πού περιλαμβάνει συνήθως άρθρα ενημέρωσης γύρω από ένα ειδικό θέμα.

Στην κατηγορία της κριτικής/παρουσίασης βιβλίου ανήκει κατ' άρχήν ή στήλη «Έπιλογή», και κατά δεύτερο λόγο μερικά από τά άρθρα γενικού ενδιαφέροντος, όταν άσκούν και κριτική.

Τέλος, τό περιοδικό φιλοξενεί τακτικά άρθρα γενικού ενδιαφέροντος πού έχουν σχέση μέ τό βιβλίο (π.χ. τό άρθρο για την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας στο τεύχος 31), καθώς και συνεντεύξεις μέ συγγραφείς ή πνευματικούς δημιουργούς.

Στά 5 τεύχη πού έχουν κυκλοφορήσει από την άρχή του 1980 επισημαίνω μερικά άρθρα πού νομίζω ότι παρουσιάζουν ένα γενικότερο ενδιαφέρον.

Κατ' άρχήν, από τό τεύχος 27 έχουν προστεθεί μερικές νέες μόνιμες στήλες: τό «Παράρτημα», ή «Συνέντευξη», ή στήλη «Άπ' όλη την Έλλάδα» και τό «Πορτραίτο» ενός έκδοτικού και ενός διδλοπωλείου. Παρ' όλο πού αυτές οι νέες στήλες δέν είναι πάντα «μόνιμες» (π.χ. στο τεύχος 28 δέν ύπήρχε πορτραίτο διδλοπωλείου, και στο τεύχος 31 δέν ύπάρχει συνέντευξη), πρόκειται πάντως για στήλες πού συμβάλλουν στην ενημέρωση των άναγνωστών του περιοδικού γύρω από τά θέματα του βιβλίου. Πιστεύω όμως ότι ή νέα στήλη «Πορτραίτο» θά ήταν πίο χρήσιμη αν ή επιλογή των έκδοτικών οίκων και των διδλοπωλείων πού παρουσιάζονται κάθε φορά γινόταν μέ κάποιο σαφές κριτήριο (π.χ. οι βασικοί «έπιστημονικοί» ή «λογοτεχνικοί» έκδοτικοί οίκοι κλπ.). Τέτοιο σαφές κριτήριο δέν μοιάζει

νά υπάρχει ως τώρα, ούτε και στά βιβλιοπωλεία.

Στό τεύχος 27 λοιπόν, υπάρχει μία ενδιαφέρουσα συνέντευξη του Νίκου Πουλαντζά, πού είχε δοθεί στό περιοδικό τόν 'Απρίλιο τού 1977, και δέν είχε δημοσιευτεί τότε για τεχνικούς λόγους. Τώρα, μετά τό θάνατό του, τό περιοδικό άποφάσισε, και δικαίως, νά τή δημοσιεύσει. 'Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τά σημεία όπου ο Πουλαντζάς έξηγει πώς έφτασε ο ίδιος στό μαρξισμό, καθώς και ή ανάλυσή του για τά κοινά σημεία, αλλά και τίς σοβαρές διαφορές του, μέ τή «σχολή» 'Αλτουσέρ. Τό τεύχος αυτό περιέχει επίσης μερικές αξιόλογες παρουσιάσεις βιβλίων, όπως τού Θ. Βακαλιού για τό βιβλίο τού Ού. Τσερόνι «Κρίση τού Μαρξισμού», τού Γ.Γ. 'Αλυσανδράτου για τό βιβλίο τού 'Ε. Κριαρά «'Αρθρα και σημειώματα ενός δημοτικιστή», τής Φ. Χατζιδάκη για τό βιβλίο τού 'Α. Βογιαζου «Σοσιαλισμός και κουλτούρα» κ.ά.

Στό τεύχος 28 ξεχωρίζει ή συνέντευξη μέ τόν 'Αλέξανδρο Κοτζιά, πού μιλάει μέ ιδιαίτερη απλότητα και ειλικρίνεια για τά προβλήματα ενός συγγραφέα και για τό έργο του. Στό ίδιο τεύχος δημοσιεύεται και μία πολύ ενδιαφέρουσα παρουσίαση, από τόν Γιάννη Βούλαρη, τού σημαντικού βιβλίου τού 'Ιταλού κομμουνιστή ήγήτη Πιέτρο 'Ινγκράο, «Μάζες και 'Εξουσία».

Στό τεύχος 29 δημοσιεύεται μία συνέντευξη τού Στρατή Τσίρκα, πού δόθηκε από τό συγγραφέα λίγες μόνο μέρες πριν από τό θάνατό του, τόν 'Ιανουάριο 1980. Τό γεγονός αυτό και μόνο δίνει στή συνέντευξη άξία ντοκουμέντου, γιατί φαντάζομαι ότι θά πρέπει νά είναι ή τελευταία τού Τσίρκα. Στό ίδιο τεύχος ξεχωρίζουν επίσης ένα ενδιαφέρον άρθρο τού Πασχάλη Κιτρομηλίδη μέ θέμα «Ουτοπία και κριτικός στοχασμός», μία χρήσιμη έρευνα τού Σπ. Κοκκίνη μέ στατιστικά στοιχεία για τίς βιβλιοθήκες τών ΑΕΙ στην 'Ελλάδα, και μία βιβλιοκριτική τής 'Ελένης Παμπούκη για τό βιβλίο τού Γ. Καλιόρη «'Η ισότητα τής διαφοράς».

Στό τεύχος 30, μεταξύ άλλων, υπάρχει μία τεκμηριωμένη βιβλιοκρισία τού Λευτέρη Παπαγιαννάκη για τό βιβλίο τών Ν. και Κ. Χατζημιχάλη «Περιφερειακή ανάπτυξη και εκδιομηχάνιση - Μονοπωλιακές επενδύσεις στην Πύλο». 'Επίσης δημοσιεύεται ένα άρθρο τού Φλορίν Μαρινέσκου για τούς θησαυρούς τής βιβλιοθήκης τής Βουλής, και μία χρησιμη βιβλιογραφία αρχαίας ιστορίας τού 'Αγγ. Χανιώτη από δημοσιεύματα τής περιόδου 1975-1979.

Στό τεύχος 31 δημοσιεύεται ένα σύντομο αλλά ενδιαφέρον άρθρο τού Νίκου Σταθάτου για τήν προστασία τής πνευματικής ιδιοκτησίας στή χώρα μας, πού έπισημαίνει τίς τεράστιες έλλείψεις σ' αυτό τόν τομέα. 'Επίσης υπάρχει ένας οδηγός σέ νομικά βιβλία πού έχουν γραφτεί στή δημοτική, από τόν Κ. Γιαννόπουλο. Τέλος, ξεχωρίζουν δύο σημαντικές βιβλιοπουρουσιάσεις: τού Α.Κ. Παλαχρίστου για τό έργο τού Max Weber «Οικονομία και Δίκαιο - Κοινωνιολογία τού Δικαίου», όπου γίνεται μία λεπτομερής κριτική για τήν έλληνιακή μετάφραση, καθώς και για τήν εισαγωγή και τά σχόλια τού μεταφραστή. 'Η άλλη βιβλιοπαρουσίαση γίνεται από τή Νόρα Σκουτέρη - Διδασκάλου για τό βιβλίο τού Claude Lévi-Strauss «Θλιβεροί Τροπικοί», όπου έκτός από τήν έκτενη παρουσίαση τού ίδιου τού βιβλίου γίνεται και μία έμπεριστατωμένη κριτική τής μετάφρασης του στή γλώσσα μας.

Συμπερασματικά, μπορεί νά πεί κανείς ότι τό «Διαβάζω» έχει εκπληρώσει σέ μεγάλο βαθμό τό σκοπό πού είχε όταν ξεκίνησε, τουλάχιστον στόν τομέα τής ενημέρωσης και τής παρουσίασης τών νέων βιβλίων και εκδόσεων. 'Ηταν ένα περιοδικό πού έλειπε από τήν 'Ελλάδα, άφου τά άλλα 4-5 αξιόλογα περιοδικά πού κυκλοφορούν δέν έπαρκοουν για νά ενημερώσουν μέ πληρότητα τούς αναγνώστες τους για τόν χώρο τού βιβλίου.

Στόν τομέα όμως τής κριτικής τού βιβλίου, και γενικότερα στην προσπάθεια για τή δημιουργία διαλόγου γύρω από τό βιβλίο και τήν πνευματική κίνηση τής χώρας μας, τό «Διαβάζω» δέν έχει συμβάλει όσο κατά τή γνώμη μου θά μπορούσε. Δέν ξέρω άν ή έλλειψη αυτή όφείλεται κυρίως στους συνεργάτες του (γιατί είναι γνωστό πόσες φορές άλλα ζητάει ένα περιοδικό και άλλα τελικά παίρνει), ή άν όφείλεται στην ίδια τήν πολιτική πού άκολουθεί τό περιοδικό. Τό γεγονός όμως είναι ότι ή στήλη τής «'Επιλογής», πού θά έπρεπε νά είναι ο κορμός τού περιοδικού, μέ πολλές -και πολλαπλές- θαρραλέες κριτικές βιβλίων, έχει τελευταία συρρικνωθεί τόσο σέ ποσότητα, όσο και σέ ποιότητα. Τά περισσότερα άρθρα στην «'Επιλογή» -μέ τίς λίγες εξαιρέσεις πού έπισήμανα πιο πάνω- είναι άπλως «παρουσιάσεις» δηλαδή περιλήψεις ή περιγραφές βιβλίων, χωρίς συχνά ίχνος κριτικής, πράγμα πού δέν δίνει τό έναυσμα για έναν ουσιαστικό διάλογο στό χώρο όπου είναι κατεξοχήν άπαραίτητος. 'Επίσης ειδικά στην περίπτωση τών μεταφράσεων, λείπει συχνά ή άπαραίτητη αξιολόγηση τής ποιότητας τής μετάφρασης, για νά μειωθεί κάποτε, άν όχι νά εξαλειφθεί, τό φαινόμενο τών κυριολεκτικά άπαράδεκτων μεταφράσεων πού κυκλοφορούν άνεξέλεγκτα.

'Ελπίζω ή τάση για συρρίκνωση τής κριτικής βιβλίου, και ή αντίστοιχη τάση για αύξηση τής «ουδέτερης» ενημέρωσης γύρω από τό βιβλίο, νά είναι παροδικές, και τό «Διαβάζω» νά μπει σ' ένα δρόμο ουσιαστικότερης παρέμβασης στό χώρο του. Πάντως, και όπως είναι σήμερα, άποτελεί πολύτιμο δοτήμα για όποιον ενδιαφέρεται για τό βιβλίο και τήν πνευματική κίνηση γενικότερα, και πρέπει νά εύχόμαστε νά συνεχίσει ή πρόσκοπτα τήν τακτική του έκδοση μέ συνεχή έμπλουτισμό και βελτίωση.

7.6.1980

Α.Ρ.

«Οικολογικά».

Τεύχη 1, 2, 3, 4, Νοέμβρης 1978 - Δεκέμβρης 1979

Τό περιοδικό «Οικολογικά» εμφανίστηκε τό Νοέμβριο τού 1978, σέ μία εποχή όπου τά περιβαλλοντικά προβλήματα στην 'Ελλάδα αύξανονταν και όξύνονταν από τήν εκδιομηχάνιση και τήν άστυφιλία.

Στό εισαγωγικό σημείωμα ο εκδότης δριζε ότι...» Τά Οικολογικά ξεκινούν χωρίς κύριο άρθρο, πράγμα πού σημαίνει ότι δέν έχουν καμιά πολιτική ή κομματική άποψη και καμιά ιδεολογική αλήθεια νά υποβάλλουν και νά επιβάλλουν...», και ότι...

«θγαίνουιν γιά νά ένισχύσουιν τήν ανάπτυξη του οικολογικού κινήματος στην Ελλάδα, καθώς και γιά τήν ανάπτυξη τής περιβαλλοντικής παιδείας». Είναι αλήθεια ότι στά τέσσερα τεύχη που άκολουθήσαν τό πνεύμα «ουδέτερότητας» άκολουθήθηκε πιστά (άν και τό οικολογικό γενικό πρόβλημα έχει άρκετή πολιτική) και ή ποικιλία των άρθρων που δημοσιεύτηκαν ήταν τόσο ουδέτερα και από ειδικούς επιστήμονες που πολλές φορές απόβαινε άρνητικό γιά τήν ποιότητά τους. 'Επισημαίνουμε τήν έλλειψη κριτικής τής ελληνικής περιβαλλοντικής πολιτικής, έτσι όπως διαμορφώθηκε μέσα από τήν πρόσφατη νομοθεσία, τήν ίδρυση του ύπουργείου Χωροταξίας και Περιβάλλοντος, τά πλείστα έπεισόδια βαριάς ρύπανσης διαφόρων περιοχών και τήν άναβολή γιά τή συζήτηση του νομοσχεδίου γιά τήν «προστασία του περιβάλλοντος και των εργαζομένων εκ τής ρυπάνσεως τής προερχομένης εκ βιομηχανικών έγκαταστάσεων».

Στό 1ο τεύχος διακρίναμε τό άρθρο του Σπ. Παπασηλιόπουλου «Ρύπανση, γιατί; πώς; από ποιόν;», όπου αναπτύσσεται σφαιρικά τό οικολογικό πρόβλημα στή σημερινή τεχνολογική κοινωνία, και τό άρθρο των Ν. Βαίτου-Χατζημηχάλη και Κ. Χατζημηχάλη γιά τά «Λιμενοβιομηχανικά συγκροτήματα» και τίς έπιπτώσεις τους στό οικολογικό περιβάλλον των περιοχών όπου κατασκευάζονται (θλέπε Πύλος). 'Επίσης στό ίδιο τεύχος υπήρχαν και τρία άρθρα-μεταφράσεις.

Στό 2ο τεύχος (Γενάρης-Φλεβάρης 79), ή ποιότητα των άρθρων και τά οικολογικά σχόλια βελτιώθηκαν, αλλά ή έμβέλειά τους περιορίστηκε σε πολύ γενικά περιβαλλοντικά θέματα. 'Επίσης τά πιό πολλά άρθρα ήταν μεταφράσεις (που δείχνει καμιά φορά και τήν έλλειψη προγραμματισμού). 'Από τά ελληνικά κείμενα ξεχωρίζει ή συνέντευξη του Μ. Σκούλλου γιά τή ρύπανση του κόλπου τής Έλευσίνας και του Γ. Σημαντώνη γιά τους άστικούς θορύβους. Και τά δυό θέματα σημαντικά και πολυσυζητημένα, αλλά (και έδώ νομίζω ότι τό περιοδικό ύστερεί) δέν γίνεται κριτική γιά τά μέτρα τής ελληνικής κυβέρνησης νά βελτιώσει τήν κατάσταση στά δύο αυτά σοβαρά οικολογικά θέματα (δηλ. τή ρύπανση ενός θαλάσσιου κόλπου και του θόρυβου μέσα στις πόλεις που τόσο μάς έχει εκνευρίσει, ιδιαίτερα τους καλοκαιρινούς μήνες).

Τό 3ο τεύχος (Μάρτης-Άπρίλης 79) συνδυάστηκε μέ τή δραστηριοποίηση των κατοίκων τής Καρύστου ενάντια στην έγκατάσταση πυρηνικού αντιδραστήρα στην περιοχή τους και ένα εκτενές άρθρο του εκδότη άναφερόταν στά πυρηνικά άτυχήματα. 'Ωστόσο, λείπει κάθε άναφορά στην ελληνική πρδγματικότητα και τά προβλήματα που θά προκύψουν από τήν τεχνολογική εξέλιξη και τά μέτρα μυστικότητα που περιβάλουν τέτοιου είδους έργα, ενώ συγχρόνως δέν γίνεται προσπάθεια αξιοποίησης των άλλων πηγών ενέργειας.

'Η ποιότητα των άλλων άρθρων ήταν σαφώς καλύτερη από τά προηγούμενα. 'Από τά τρία ελληνικά, διακρίναμε τή συζήτηση των Δ. Φατούρου, Σπ. Παπασηλιόπουλου και Ν. Ροδόλακη γιά τήν Πολεοδομία. Οί μεταφράσεις (E. Goldsmith, A. Lovins, R. Carbiener και J.A. Joice) από γνωστούς οικολόγους έχουν κάποια εκπαιδευτική σημασία, αλλά είναι γεμάτες από τεχνολογία, επιστημονικούς όρους, παγκοσμότητα, κ.λ.π., που δέν άγγίζουν τήν ιδιαίτερότητα των οικολογικών προβλημάτων του τόπου μας.

'Από τό 3ο τεύχος τά «Οικολογικά» δέν εμφανίστηκαν παρά μετά από 6 μήνες στό τέλος του 1979.

Τό 4ο τεύχος (Δεκέμβρης '79) περιείχε αξιόλογα άρθρα έλλήνων επιστημόνων. 'Από αυτά ξεχωρίζουν τής Α. Παπαδοπούλου «'Η ραδιενεργός ρύπανση και οι έπιπτώσεις της στό θαλάσσιο οικοσύστημα», μιά σημαντική και έκλαϊκευμένη μελέτη γιά τή ραδιενεργό ρύπανση, και του Στ. Πικούλη «'Αλλοίωση και προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Λατομεία-μεταλλεία», γιά τά σεληνιακά τοπία που βλέπουμε στά βουνά μας.

Ευχόμαστε ένα πλούσιο 5ο τεύχος και περισσότερη άμφισβήτηση γιά τά ντόπια οικολογικά προβλήματα και τήν πολιτική που άκολουθείται.

Θ.Βαλ.

'Απρίλιος 1980

Radical Science Journal

RSJ9 is now available (160 pages) £1.50/\$3.50

KARL FIGLIO—Sinister Medicine? A Critique of Left Approaches to Medicine

GIANNA POMATA—Seveso. Safety in Numbers?

MIKE HALES—Open Letter to Academics

LES LEVIDOW—Three Mile Island

DANIEL SCHIFF—Hard Spheres

Plus reviews of Sohn-Rethel, Kraft, E.O.Wilson, letters and notes section, and the first part (on medicine) of a Critical Bibliography

Bookshop distribution in Britain by PDC London, 27 Clerkenwell Close, London EC1, and in America by Carrier Pigeon, 75 Kneeland Street, Boston, MA 02111
RSJ's ISSN is 0 305 0963

Subscriptions from RSJ: £4.50 individual, £10.80 institutional, for 3 issues. Bulk Orders: one third reduction on ten or more copies. Please add equivalent of 60p on cheques not in £ sterling, and 20p for single copies.

RADICAL SCIENCE JOURNAL
9 Poland Street London W1